

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Δ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ
Ἐπικουρικοῦ καθηγητοῦ
τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΑΚΡΗΤΟΝ ΓΑΛΑ (Ὅμ. ι 297)

Κατὰ τὸν Ὅμηρον ὁ Κύκλωψ, ἀφοῦ ἤμελξεν αἶγας καὶ πρόβατα, ἔπηξε μὲν τὸ ἥμισυ τῆς ποσότητος τοῦ γάλακτος, τὸ ὅποιον συνήγαγε καὶ ἔβαλεν εἰς πλεκτὰ καλάθια, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἔχυσεν εἰς κάδους, διὰ νὰ πίνη, ὅταν θέλῃ, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ δεῖπνον του:

*Αὐτίκα δ' ἥμισυ μὲν θρέψας λευκοῖο γάλακτος
πλεκτοῖς ἐν ταλάροισιν ἀμυσάμενος κατέθηκεν,
ἥμισυ δ' αὐτ' ἔστησεν ἐν ἄγγεσιν, ὅφρα οἱ εἴῃ
πίνειν αἰνυμένῳ καὶ οἱ ποτιδόρπιον εἴῃ.* (Ὅδ. ι 246 - 249).

Ἀντιληφθεὶς δὲ τὴν παρουσίαν τοῦ Ὀδυσσεώς καὶ τῶν δώδεκα συντρόφων αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, οἱ ὅποιοι εἶχον εἰσέλθει ἐνωρίτερον, ἦρπασε καὶ κατεβρόχθισε δύο ἐξ αὐτῶν:

*ἀλλ' ὃ γ' ἀναΐξας ἐτάροις ἐπὶ χεῖρας ἴαλλε,
σὺν δὲ δύο μάρψας ὥς τε σκύλακας ποτὶ γαίῃ
κόπτ'· ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.
Τοὺς δὲ διὰ μελεῖστί ταμῶν ὀπλίσσατο δόρπον·
ἦσθι δ' ὥς τε λέων ὀρεσίτροφος, οὐδ' ἀπέλιπεν,
ἐγκατὰ τε σάρκας τε καὶ ὀστέα μωλόοντα.* (Ὅδ. ι 288 - 293).

Κατόπιν τούτου ἔπιεν ἄκρητον γάλα καὶ ἐκοιμήθη:

*Αὐτὰρ ἐπεὶ Κύκλωψ μεγάλην ἐμπλήσατο νηδὺν
ἀνδρόμεια κρέ' ἔδων καὶ ἐπ' ἄκρητον γάλα πίνων,
κεῖτ' ἔντοσθ' ἄντροιο τανυσσάμενος διὰ μήλων.* (Ὅδ. ι 296 - 298).

Τὸ ἐπίθετον ἄκρητος, ἰωνικὸς τύπος ἀντὶ τοῦ ἀττικοῦ ἀκρᾶτος, παράγεται ἐκ τοῦ ἀ- στερητικοῦ καὶ τοῦ θέματος κρᾶ- (κρη-)¹ «ἀναμειγνύω, ἀνα-

1. Βλ. Hj. Frisk, Griechisches Etymologisches Wörterbuch, 1ος τόμ., Heidelberg 1960, σ. 824 κ. ἑ. (ἐν λ. κεράννυμι).

κατ'ὧν, νοθεύω» (πβ. *κεράννυμι*). Ὅθεν ἄκρητος¹ σημαίνει «ἀμιγῆς, ἀνόθευτος, ἀγνός, καθαρός».

Εἰς τὴν φράσιν ἄκρητον γάλα τοῦ ἡμετέρου χωρίου ἐδόθησαν αἱ κάτῳ ἐρμηνεῖαι:

α' «ἄνευ μέλιτος γάλα, ἄγλυκο γάλα»².

β' «ἄπηκτον γάλα», τ. ἔ. τὸ γάλα ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Κύκλωψ δὲν εἶχε προσθέσει ὀπὸν, ἥτοι πυτίαν πῆζουσιν τὸ γάλα. Οὕτως ἐρμηνεύουσιν τὴν ἀνωτέρω φράσιν φιλόλογοι τινεσ³, λέγοντες ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνέμειγνυν τὸ γάλα μὲ ὕδωρ⁴.

γ' «ἄνευ ὕδατος γάλα, ἀνέρωτο γάλα». Ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη δίδεται ὑπὸ φιλολόγων τινῶν⁵, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἄνθρωποι τοῦ μέτρου, ἔπινον τὸ παχὺ γάλα ἀναμειγμένον μὲ ὕδωρ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸν οἶνον⁶.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἀναλυτικώτερον τὰς ἐρμηνείας ταύτας:

Ὁ Ussher ἐξετάζων τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Ὅμηρου ἀναφέρει καὶ τὸν στίχον τοῦ Εὐριπίδου Κύκλ. 218: *μήλειον ἢ βόειον ἢ μεμειγμένον*, ἐνθα χρησιμοποιεῖται τὸ *μεμειγμένον γάλα*⁷, δηλ. τὸ ἀντίθετον τοῦ *ἄκρητον γάλα*. Οὕτω κατὰ τὸν Ussher (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 60) ἡ φράσις *μεμειγμένον γάλα* ἀποτελεῖ οἶονεῖ «τεχνικὸν» ὄρον ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸ *ἄκρητον γάλα* τοῦ Ὅμηρου,

1. Γενικῶς περὶ τοῦ ἐπιθέτου *ἄκρατος* βλ. W. Schulze, *Quaestiones epicae*, Götterloh 1892 (ἀνατύπ. Hildesheim 1967), σ. 233 κ. ἔ.

2. Βλ. R. G. Ussher, *A Comment on Unmixed Milk*, *Hermathena* 89, 1957, 61.

3. Βλ. G. Chr. Crusius - E. E. Seiler, *Homeri Odyssea*, 3ον τεύχ., Hannover 1868⁴, σ. 23. W. A. Oldfather, *Homeric. I ἄκρητον γάλα*, 1 297, *Classical Philology* 8, 1913, 199. Ed. Hermann, *Sprachwissenschaftlicher Kommentar zu ausgewählten Stücken aus Homer*, Heidelberg 1914 (*Indogermanische Bibliothek* VII), σ. 158. Gerda Knebel, *Lexikon des frühgriechischen Epos*, Göttingen 1955, στήλη 434 B c. E. Howell, *A Layman's Delight in the Odyssey*, *Greece and Rome* 27 [5], 1958, 42. Th. D. Seymour, *Life in the Homeric Age*, New York 1965², σ. 228.

4. Πλὴν βεβαίως τῆς περιπτώσεως νοθείας τοῦ πρὸς ἐμπορίαν γάλακτος, ἡ ὁποία εἶναι εἰς ὅλους γνωστή. Βλ. σχετικῶς G. Horton, *Modern Athens*, New York 1901, σ. 40 κ. ἔ.

5. Βλ. K. Fr. Ameis - C. Hentze, *Homers Odyssee*, 1ος τόμ., 2ον τεύχ., Leipzig 1876⁶, σ. 74 (= Leipzig - Berlin 1908¹¹, σ. 85). E. Buchholz, *Die homerischen Realien*, Leipzig 1871-1885, II 1, σ. 150 καὶ II 2, σ. 177. W. W. Merry - J. Riddell, *Homer's Odyssey*, 1ος τόμ., Oxford 1886², σ. 379. Agnes M. Clerke, *Familiar Studies in Homer*, London 1892, σ. 195. V. Bérard, *Introduction à l'Odyssee*, 3ος τόμ., Paris (Les Belles Lettres) 1933², σ. 88 καὶ 90² τοῦ αὐτοῦ: *L'Odyssee*, 2ος τόμ., Paris (Les Belles Lettres) 1953⁵, σ. 40.

6. Ὁ Ameis καὶ ὁ Hentze (ἐνθ' ἄνωτ.) γράφουν σχετικῶς: «—*ἄκρητον* ungemischt: denn die mässigen Griechen tranken auch die fette Milch meist mit Wasser gemischt wie den Wein.»

7. Οὗτος παραθέτει (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 59 κ. ἔ.) δύο πιθανὰς ἐρμηνείας τῆς λ. *μεμειγμένον*, τὰς ὁποίας ὁμοῦς δὲν δέχεται: α' «μείγμα ἐκ γάλακτος προβάτου καὶ αἰγός» καὶ β' «μείγμα ἐκ γάλακτος προβάτου καὶ ἀγελάδος» (μετάφρασις H. Patin, *Études sur les Tragiques Grecs*, 2ος τόμ., Paris 1883⁶, σ. 295). Δὲν συζητεῖ ὁμοῦς τὴν περίπτωσιν τοῦ «νερωμένου γάλακτος».

τὸ ὅποιον πιθανῶς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Εὐριπίδης. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ *μεμειγμένον γάλα*, κατ' αὐτόν, δυνατόν νὰ σημαίνη «μείγμα ἐκ γάλακτος καὶ ὕδατος» ἢ «μείγμα ἐκ γάλακτος καὶ μέλιτος»· δέχεται δὲ οὗτος ὅτι ἐνταῦθα ἐννοεῖται τὸ *μελίκρητον*, βασιζόμενος εἰς τινὰ ὁμηρικὰ χωρία¹, ἐνθα χρησιμοποιεῖται τὸ *μελίκρητον*, δηλ. «μείγμα ἐκ γάλακτος καὶ μέλιτος», τὸ ὅποιον, ὡς γνωστόν, προσφέρεται ὡς σπονδὴ εἰς τοὺς νεκρούς. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς σπονδῆς κατ' αὐτόν προϋποθέτει τὸ *μελίκρητον* καὶ ὡς ποτόν². Ὅθεν *ἄκρητον γάλα*, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ussher, σημαίνει «γάλα ἄνευ μέλιτος, ἄγλυκο γάλα». Πάντως ἡ χρῆσις τοῦ *μελικρήτου* παρ' Ὁμήρῳ εἶναι γνωστὴ μόνον ὡς σπονδὴ εἰς τοὺς νεκρούς.

Οἱ δὲ φιλόλογοι οἱ δεχόμενοι τὴν β' ἑρμηνείαν εὐρίσκουν τὴν φράσιν *ἄκρητον γάλα* παράξενον, διότι ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι τὸ μὲν οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνεμείγνουν τὸ γάλα μὲ ὕδωρ, τὸ δὲ ἡ φράσις αὕτη εἰς οὐδὲν ἄλλο χωρίον τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας ἀπαντᾷ. Συγκεκριμένως ὁ Oldfather γράφει σχετικῶς: «...To this we answer that the combination ἄκρητον γάλα occurs nowhere else in extant Greek literature and so could never have been a stereotyped formula...»³. Εἰς δὲ τὸν *Θησαυρὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης* ἡ φράσις *ἄκρητον γάλα* χαρακτηρίζεται ὡς «κατάχρησις»⁴. Ἄλλ' ὁ D. Page μὴ δυνάμενος νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν φράσιν ταύτην πιστεύει ὡς ἀναλυτικὸς ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο δὲν εἶναι ὁ Ὅμηρος, ἀλλ' ἕτερος ποιητής, ὁ ὁποῖος ἐνταῦθα κατὰ τρόπον ἀτυχῇ ἀντὶ τῆς ὁμηρικῆς φράσεως *ἄκρητον μέθυ* (τ. ἔ. οἶνον) ἔγραψεν *ἄκρητον γάλα*, διότι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναμειχθῇ μὲ ὕδωρ δὲν εἶναι τὸ γάλα ἀλλ' ὁ οἶνος⁵. Εἰς σημείω-

1. Π.χ. Ὁδ. κ 518 - 520.

ἀμφ' αὐτῷ δὲ χόην χεῖσθαι πᾶσιν νεκύεσσι,
πρῶτα μελικρήτω, μετέπειτα δὲ ἡδὲ οἶνον,
τὸ τρίτον αὐθ' ὕδατι ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκά παλύνειν.

Πβ. ἐπίσης λ 26 κ. ἔ.

2. Ὁ Ussher (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 61) μνημονεύει δύο σχετικὰ χωρία:

Πινδ. Νεμ. III 76 κ. ἔ.

ἐγὼ τόδε τοι
πέμπω μεμειγμένον μέλι λευκῷ
σὺν γάλακτι...

Αἰλ. Περι Ζφών 15, 7

Ἀμέλγουσι γὰρ (sc. Ἰνδοὶ) περιγλύκιστον γάλα,
καὶ οὐ δέονται ἀναμείξαι αὐτῷ μέλι, ὅπερ οὖν
ὀρώσιν Ἕλληνες.

3. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 197. Πβ. ἐπίσης: Fr. E. Robbins, "Unmixed Milk", *Odyssey ix* 296 - 98, *Classical Philology* 10, 1915, 442 κ. ἔ. J. O. Lofberg, "Unmixed Milk" Again, *Classical Philology* 16, 1921, 390.

4. H. Stephanus - C. B. Hase - G. R. Lud. de Sinner - Th. Fix, *Ιος τόμ.*, Paris (Didot) 1831 (ἀνατύπ. Graz 1954), σ. 1284, ἐν λ. ἄκρατος: «Apud Hom.; vero [Od. ι 297] et ἄκρητον γάλα, de quo lege schol. Fatendum est tamen in his esse catachresin.»

5. The Homeric *Odyssey*, Oxford 1955, σ. 8: «What in the world may this be, unmixed

σιν ὁμως τοῦ βιβλίου του γράφει ὅτι ἄκρητον γάλα σημαίνει «ἄπηκτον γάλα», βασιζόμενος εἰς τὴν γνώμην τοῦ Oldfather καὶ εἰς τὰς σκοτεινὰς λέξεις τοῦ Σχολιαστοῦ, παρατηρεῖ δὲ ἐν συνεχείᾳ ὅτι δὲν κατανοεῖ τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἀναφέρει ὅτι τὸ γάλα, τὸ ὁποῖον ἔπιεν ὁ Κύκλωψ, ἦτο τὸ «ἄπηκτον»¹. Πλὴν τοῦ Page καὶ ἄλλοι φιλόλογοι, ἐρμηνεύοντες τὸ ἄκρητον γάλα διὰ τοῦ «ἄπηκτον γάλα», ἐπικαλοῦνται τὸ σχετικὸν ἀρχαῖον Σχόλιον: ἐπ' ἄκρητον γάλα ἀπαραιμιγὲς ἔχον καὶ ὀρρώδες καὶ τὸ τυρώδες καὶ τὸ ἐλαιώδες². Τὰ αὐτὰ δὲ ἀλλὰ σαφέστερον γράφει καὶ ὁ Εὐστάθιος 1630, 39 κ. ἐ.: ἄκρητον δὲ γάλα λέγει ἐν ᾧ ἔστιν ἔτι τὸ τυρώδες καὶ τὸ ἐλαιώδες καὶ τὸ ὀρώδες. Ἦτοι κατὰ τὰ Σχόλια ἄκρητον γάλα εἶναι τὸ γάλα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον περιέχει ἀκόμῃ τὸ στοιχεῖον τοῦ τυροῦ, τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ὀροῦ, ἢ ἄλλως τὸ γάλα τὸ περιέχον τὰ κύρια συστατικά τοῦ τυροῦ, τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ὀροῦ, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἀκόμῃ διαχωρισθῇ³. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρμηνεία αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι εἶναι σαφὲς ἐκ τῆς σχετικῆς περιγραφῆς τοῦ Ὀμήρου, ὅτι τὸ γάλα, τὸ ὁποῖον ἔπιεν ὁ Κύκλωψ, ἦτο τὸ ἀγνὸν γάλα τὸ φυλαχθὲν εἰδικῶς πρὸς πόσιν. Ὅθεν νομίζομεν ὅτι θὰ ἐπερίττειεν ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ γάλακτος ἐκεῖνου, τὸ ὁποῖον ἦτο προωρισμένον πρὸς πόσιν, ὡς ἀκρήτου ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ «μὴ περιέχοντος πυτίαν»⁴. Οὕτω καθ' ἡμᾶς ἀνάγκη εἶναι νὰ ἀληθεύῃ ἡ γ' ἐκδοχή, ὅτι δηλ. ὁ ποιητὴς διὰ τῆς φράσεως ἄκρητον γάλα ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ ὅτι τὸ γάλα, τὸ ὁποῖον ἔπιεν ὁ Πολύφημος, δὲν ἦτο ἀναμειγμένον μὲ ὕδωρ.

Τίθενται ὁμως τὰ ἐξῆς δύο ἐρωτήματα: α' Ἐχομεν ἀρχαίας μαρτυρίας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀνάμειξιν τοῦ γάλακτος μὲ ὕδωρ ἢ πράγματι στερούμεθα τοιούτων μαρτυριῶν, ὅπως γράφουν ὁ Crusius καὶ ὁ Seiler;⁵ β' Ἡ φράσις ἄκρητον γάλα ὄντως δὲν ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γραμμα-

milk? That which may be mixed or unmixed for drinking is not milk but wine; ἄκρητον μέθυ πίνων. Our poet has substituted milk for wine, forgetting the unlucky adjective and forgetting, too, that in his version of the story the giant need not be, indeed is not, a drinker of milk». (= Ντένυς Πέιτζ, *Ἡ Ὀμηρικὴ Ὀδύσσεια*, μετάφρασις Κρίτ. Πανηγύρη, Ἀθῆναι 1970, σ. 11). Σημειωθῆτω δ' ὅτι ἡ Gerda Bruns (*Küchenwesen und Mahlzeiten*, *Archaeologia Homerica*, 2ος τόμ., Kapitel Q, σ. 60), μὴ συμφωνοῦσα μὲ τὴν γνώμην τοῦ Page, δέχεται μὲν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Σχολιαστοῦ, ἀλλ' ἔχει τὴν γνώμην ὅτι δὲν προσετέθη εἰς τὸ γάλα ἐκεῖνο ὕδωρ.

1. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 19, σημ. 13 (= Πέιτζ - Πανηγύρη, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 25, σημ. 13).

2. Scholia graeca in Homeri Odysseam, ἑκδ. G. Dindorfius, Oxonii 1855 (ἀνατύπ. 1961), 2ος τόμ., σ. 429. Σημειωθῆτω δ' ὅτι ὁ Oldfather (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 199) θεωρῶν τὸ κείμενον ἐφθαρμένον διορθώνει ὡς ἐξῆς: ἀπειμιγὲς ἔχον καὶ [τὸ] ὀρρώδες κτλ.

3. Βλ. σχετικῶς Oldfather, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 199 καὶ Bruns, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 60.

4. Ὁ Page (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 19, σημ. 13) θέτει τὸ εὐλογον ἐρώτημα: «What should induce our poet to point out that the milk which the Cyclops drank was not the curdled pail, I cannot conceive.» (= Πέιτζ - Πανηγύρη, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 25, σημ. 13).

5. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 23: «ἄκρητον γάλα Milch,..., aber für das Mischen derselben mit Wasser wird kein Zeugnis angeführt.»

τείας, ὥς τινες δισχυρίζονται;¹

Διὰ ταῦτα προέβημεν εἰς ἔρευναν σχετικῶς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ γάλακτος καὶ εὔρομεν εἰς τὴν Ἱπποκράτειον Συλλογὴν χωρία τινά², ἐκ τῶν ὁποίων πληροφορούμεθα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες εἰς τινὰς περιπτώσεις ἀνεμείγνουν τὸ γάλα μὲ ὕδωρ:

* Ἱπποκρ. Ἐπιδ. Ζ 5, 462, 12 κ. ἔ. (ἔκδ. Litttré): *Τούτω πρῶι μὲν ἐδίδδοτο γάλα αἰγειον καὶ ὕδατος πέμπτη μερίς, ἀνεξεσμένον, τὸ πᾶν κοτύλαι τρεῖς.*

Περὶ Γυναικ. Φύσ. 7, 334, 7 κ. ἔ.: *Βόειον γάλα πινέτω ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἣν δύνηται, καὶ ἐξαθριάσασα ἄκρητον [οἶνου]³ μίσγουσα ὕδατι.*

Βεβαίως ἐνταῦθα τὸ γάλα ἀφορᾷ εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις ἀσθενῶν, εἰς τὰς ὁποίας τοῦτο ἀνεμειγνύετο μὲ ὕδωρ κατόπιν συνταγῆς τοῦ ἱατροῦ. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου πάντως διαπιστοῦμεν ὅτι τὸ γάλα τὸ αἰγειον, ὥς ἐπίσης καὶ τὸ βόειον, ἐνίοτε ἀνεμειγνύετο μὲ ὕδωρ.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω δεῦτερον χωρίον ἀπαντᾷ τὸ ἐπίθετον ἄκρητον ἀναφερόμενον εἰς τὸ οὐσιαστικὸν γάλα. Τοῦτο εὔρομεν ὁμοίως καὶ εἰς τὰ ἐξῆς χωρία τῆς Ἱπποκρατείου Συλλογῆς:

Περὶ Γυναικ. Φύσ. 7, 322, 15: *Καὶ γάλα διοσ πινέτω ἄκρητον.*

Περὶ Γυναικ. Φύσ. 7, 334, 13: *...ἀντὶ κεκρημένον ἄκρητον (sc. γάλα)⁴.*

Ἄξιον προσοχῆς δὲ εἶναι καὶ τὸ εἰς συγκριτικὸν βαθμὸν ἐπίθετον ἀκρητέστερον⁵ τοῦ κατωτέρω χωρίου: Ἐπιδ. Δ' 5, 182, 11 κ. ἔ.: *Τούτω γάλα*

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 2 καὶ σημ. 11.

2. Τὰ χωρία ταῦτα εὔρον τὸ θέρος τοῦ 1975 εἰς τὸν Hippokrates - Index τοῦ Thesaurus Linguae Graecae τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ Πανεπιστημίου, τοῦ ὁποίου τὴν Διεύθυνσιν εὐχαριστῶ, διότι ἐπέτρεψεν εἰς ἐμὲ νὰ χρησιμοποιήσω τὸ ἀνέκδοτον εἰσέτι ὑλικὸν τοῦ Ἱπποκρατικοῦ Λεξικοῦ.

3. Περὶ τῆς ὀβελιζομένης λ. οἶνου ἡ H. Trapp (Die hippokratische Schrift De Natura Muliebri, Diss., Hamburg 1967, σ. 147) γράφει: «οἶνου ist fälschlich nach ἄκρητον eingedrungen: in der Verbindung mit οἶνος wird ἄκρητον stets adjektivisch gebraucht - und die folgende Rezeptur spricht nur von mit Wasser verdünnter Milch.»

4. Σημειωθῆτω δ' ὅτι ἡ Trapp (ἐνθ' ἀνωτ.), βασιζομένη εἰς τὰ χειρόγραφα θ, Μ καὶ V ὀβελίζει τὸ χωρίον Περὶ Γυναικ. Φύσ. 7, 334, 15, περιέχον τὴν φράσιν: *ἀφαιρεῖν τοῦ ἀκρήτου* (sc. γάλακτος) *μοίρην ἐπὶ δέκα ἡμέρας.*

5. Οἱ τύποι ἀκρητέστερος, ἀκρητέστατος εἶναι ἀναλογικῶς ἐσηματισμένα παραθετικά τοῦ ἐπιθέτου ἀκράτος (ἀκρητος) ἀντὶ ἀκράτύτερος, -ότατος. Βλ. σχετικῶς R. Kühnner - Fr. Blass, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache, I Teil, 1ος τόμ., Hannover - Leipzig 1890³ (ἀνατύπ. Hannover 1966), σ. 562 c. Ed. Schwyzler, Griechische Grammatik, 1ος τόμ., München 1959³, σ. 535. P. Chantraine, Morphologie historique du grec, Paris 1961² (ἀνατύπ. Paris 1973), σ. 115. Σημειωθῆτω δ' ὅτι τὸ ἔρμα τῆς λέξεως -έστερος, -έστατος θὰ ἤρμοζεν εἰς τὸ ἐπίθετον ἀκράτης (ἀ- στερητ. + κράτος) «ἀνίσχυρος, ἀκράτητος».

πλεῖον καὶ ἀκρητέστερον πίνοντι καὶ ἐπικοιμηθέντι... Ἐνταῦθα ὁ Kühn¹, ὁ Littré², οἱ Ἑμμανουήλ - Πουρναρόπουλος³ καὶ οἱ Kapferer - Sticker⁴, θεωροῦντες τὸ ἀκρητέστερον ὡς οὐσιαστικοποιηθέν, ἐρμηνεύουν διὰ τοῦ «οἶνον»: «Ἀφοῦ ἤπιε ἄφθονο γάλα καὶ ἄκρατο κρασί...» Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή· διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ συμβιβασθῇ ἡ πόσις συγχρόνως γάλακτος καὶ οἶνου; Διὸ ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι ὁ καὶ ἐνταῦθα δὲν συνδέει τὴν λέξιν γάλα μὲ τὸ ἀκρητέστερον, ἀλλὰ συνδέει τὸ ἐπίσης εἰς συγκριτικὸν βαθμὸν ἐπίθετον πλεῖον μὲ τὸ ἀκρητέστερον: «γάλα περισσότερον καὶ ἀγνότερον (ἀμύγεστερον τοῦ δέοντος)».

Ἐκ τῶν χωρίων λοιπὸν τούτων τῆς Ἱπποκρατείου Συλλογῆς πληροφοροῦμεθα τὸ μὲν ὅτι ἡ φράσις ἄκρητον γάλα ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, τὸ δὲ ὅτι τὸ γάλα ἀνემειγνύετο μὲ ὕδωρ.

Τινες ὅμως οἱ λόγοι ἀναμείξεως τοῦ γάλακτος μὲ ὕδωρ; Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὰς θερμὰς χώρας ἔνεκα τοῦ ξηροῦ χόρτου, τὸν ὁποῖον τρώγουν τὰ ζῷα, τὸ γάλα εἶναι πυκνὸν καὶ παχύ⁵, πυκνότερον δὲ καὶ παχύτερον εἶναι τὸ γάλα τῶν αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων, τὸ ὁποῖον διαφέρει τοῦ γάλακτος τῶν ἀγελάδων κατὰ τὴν ποσότητα τοῦ λίπους⁶. Εἶναι δὲ τὰ μέγιστα πυκνὸν καὶ παχὺ τὸ γάλα τῶν αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων τὸ παραγόμενον τὸν χειμῶνα ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν αὐτῶν⁷, ὡς καὶ κατὰ τὸ θέρος ἀλλὰ ὀλιγώτερον, καθ' ὃν χρόνον ἀρχίζουν ταῦτα νὰ «στερεοῦν» ἢ νὰ «στύβουν», ὅπως λέγουν οἱ ποιμένες. Διὰ τοὺς λόγους τούτους εἰς τὰς

1. Medicorum graecorum opera quae exstant, ἔκδ. C. G. Kühn, 23ος τόμ., Hippocratis Coi T. III, Lipsiae 1827, σ. 536: «Huic post multum lactis et meracioris vini potum,...».

2. Oeuvres complètes d' Hippocrate, ἔκδ. E. Littré, 5ος τόμ., Paris 1846 (ἀνατύπ. Amsterdam 1962), σ. 183: «ayant bu du lait en abondance et du vin pur.»

3. Γ. Κ. Πουρναροπούλου - Καΐς. Ἑμμανουήλ, Ἱπποκράτης. Ἄπαντα τὰ ἔργα, 2ος τόμ., Ἀθήναι (ἀνευ ἔτους ἔκδ., Α. Μαρτίνο), σ. 393: «ἀφοῦ ἤπιε ἄφθονο γάλα καὶ ἄκρατο κρασί...».

4. R. Kapferer - G. Sticker, Die Werke des Hippokrates. Die hippokratische Schriftensammlung in neuer deutscher Übersetzung, 2ος τόμ., 12ον τεύχ. / 22 (Stuttgart 1933-1940), κεφ. 41: «...hatte unmaßig Milch und weniggemischten Wein getrunken.»

5. Πβ. Γ. Ι. Μαυρακάκη, Ποιμενικὰ Δυτικῆς Κρήτης, Χανιά 1948, σ. 67: «Ἀπὸ τὸ ξηρὸ χόρτο ποὺ τρώγουν τὰ ζῷα παράγεται πυκνότερο καὶ παχύτερο γάλα καὶ ἐπομένως καὶ ξηρότερο τυρί.»

6. Ὁ Σπυρ. Γαλανὸς (καθηγητὴς τῆς χημείας τῶν Ἐδωδίων) γράφει σχετικῶς: «Τὸ γάλα προβάτου καὶ αἰγὸς διαφέρει κυρίως τοῦ γάλακτος ἀγελάδος κατὰ τὸ ποσὸν τοῦ λίπους, ὅπερ εἰς τὰ εἶδη ταῦτα εἶναι σχεδὸν διπλάσιον τοῦ εἰς τὸ γάλα ἀγελάδος περιεχομένου», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἑλευθερουδάκη, 3ος τόμ., ἐν Ἀθήναις 1928, σ. 691.

7. Σχετικῶς πρὸς τὸ πρωτόγαλα ὁ Στέφ. Ξανθουδίδης (Ποιμενικὰ Κρήτης, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς, 5ος τόμ., ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 314) γράφει: «Αἱ νεωστὶ γεννησασαὶ λέγονται νερόγεννες (νεαρόγεννες);. Ὅταν τὸ γάλα τῆς νερόγεννης εἶναι ἄφθονον, καὶ δὲν τὸ προφτάνη (δὲν τὸ τρώγῃ ὅλον) τὸ ἀναθροφάρι, ἀμέλγεται τὸ περισσεῦον, βράζεται καὶ γίνεται ὁ τυρεύτης (ἀλλάχου πρωτόγαλη καὶ κολάστρα) ἔχον τὴν πυκνότητα καὶ μεγαλυτέραν γλυκύτητα τοῦ νοποῦ βουτύρου.»

ἐν λόγῳ χώρας τὸ γάλα ἀναμειγνύεται μὲ ὕδωρ, διὰ νὰ εἶναι τοῦτο εὐπεπτον καὶ διὰ νὰ ἀποφευγῇται διατάραξις τοῦ στομάχου.

Ἄλλ' ὁ Oldfather, ἀναφέρον τὴν πληροφορίαν τὴν ὑπὸ τοῦ J. D. Fitzgerald παρεχομένην περὶ ἀναμειξεως τοῦ γάλακτος μὲ ὕδωρ εἰς τινὰς περιπτώσεις πρὸ τῆς πόσεως εἰς Midī τῆς Γαλλίας καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, γράφει ὅτι, ἐξ ὅσων γνωρίζει, ἡ συνήθεια αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα¹. Ἡ γνώμη ὁμῶς αὕτη τοῦ Oldfather εἶναι ἐσφαλμένη· διότι καὶ σήμερον εἰς τινὰς περιπτώσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ γάλα ἀναμειγνύεται μὲ ὕδωρ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐκ Μεσσηνίας προερχομένη σχετικὴ πληροφορία, οἶονεῖ λαϊκὴ συνταγή: «Μὴ τοῦ τὸ δίνουντε ἔτσι τὸ γάλα τοῦ παιδιοῦ· νὰ τοῦ τὸ νερόνουντε λιγουλάκι, μὴν τοῦ πέφτει βαρὺ»². Ἀλλὰ καὶ ἐκ πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας παρέσχον εἰς ἐμὲ ποιμένες τῆς Λακωνίας καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς χώρας, διαπιστοῦμεν τὴν ἀνάμειξιν τοῦ γάλακτος μὲ ὕδωρ, ἡ ὁποία βεβαιοῦται περιτράνως καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ φράσις *ἄκρητον γάλα* σφύζεται μέχρι σήμερον εἰς τινὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὡς π.χ. εἰς Θεσσαλίαν, Θεσσαλονίκην καὶ Σέρρας: *ἀκράτο γάλα*, *κράτο γάλα*³. Ἡ φράσις *ἀκράτο* (ἢ *κράτο*) γάλα, ἡ ὁποία ὑπάρχει καὶ σήμερον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀναιρεῖ τὸ μὲν τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ὁμηρικῆς φράσεως *ἄκρητον γάλα* ὡς «half humorous from the custom of diluting wine», τὸν ὁποῖον ἔκαμεν ὁ Seymour⁴, τὸ δὲ τὴν γνώμην τοῦ Stanford, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ σημασία τοῦ ἐπιθέτου *ἄκρητον* τοῦ ἀνωτέρω χωρίου εἶναι «σκοτεινὴ»⁵.

Κατὰ ταῦτα τὸ *ἄκρητον γάλα*, τὸ ὁποῖον ἐπὶ μετὰ τὸν δεῖπνόν του ὁ Κύκλωψ, ἦτο «ἀνέρωτο». Ἐὰν τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἀφεώρα εἰς τὸν Κύκλωπα ἀλλὰ εἰς συνήθη τύπον ἀνθρώπου, τηροῦντος τὸ μέτρον, θὰ ἦτο πιθανὴ ἡ ἀνάμειξις τοῦ γάλακτος μὲ ὕδωρ, ἐπειδὴ τὸ γάλα ἐκεῖνο ἦτο πυκνὸν καὶ παχὺ διὰ δύο λόγους: Πρῶτον διότι αἱ αἰγες καὶ τὰ πρόβατα, τὰ ὁποῖα ἤμελξεν ὁ Πολύφημος, εἶχον νεωστὶ γεννήσει, συμφώνως πρὸς τὴν πληροφορίαν τοῦ Ὀμήρου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κύκλωψ ἐτοποθέτει εἰς ἐκάστην

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 196, σημ. 4: «I can find no evidence of such a custom among modern Greek peasants;... As no books on Modern Greece which I have seen mention the habit, and none of my friends who have spent several years in the country have observed it, I judge that it cannot be a widespread custom, even if it exists at all.»

2. Τὴν πληροφορίαν ταύτην εὗρον εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 622.39 χειρόγραφον δελτίον τοῦ Κέντρου Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, ἐν λ. *νερόνω*.

3. Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ιδιωμάτων (τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ιος τόμ., ἐν Ἀθῆναις 1933, σ. 372, ἐν λ. *ἀκρατος*.

4. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 228.

5. W. B. Stanford, *The Odyssey of Homer*, Ιος τόμ., London 1965², σ. 358: «ἄκρητον γάλα: the force of epithet—elsewhere applied only to wine in Homer—is obscure.»

μητέρα τῶν ἀμελγομένων τὸ νεογέννητον, διὰ νὰ θηλάσῃ:

ἔζόμενος δ' ἤμελγεν οἷς καὶ μηκάδας αἶγας,
πάντα κατὰ μοῖραν, καὶ ὑπ' ἔμβρυον ἤκεν ἑκάστη. (Ὀδ. ι 245 - 246),

καὶ δεύτερον διότι τὸ γάλα ἐκεῖνο παρήχθη τὴν ἐσπέραν καὶ ἐπομένως ἦτο παχύτερον τοῦ παραγομένου τὴν πρωΐαν¹. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ Κύκλωψ ἔπινε τοῦτο ἄκρητον, διότι δὲν ἦτο εἰς συνήθους τύπος ἀνθρώπου, ἀλλὰ τέρας. Ὅπως λοιπὸν κατεβρόχθισε δύο ἄνδρας (ἦσθιε δ' ὥς τε λέων ὀρεσίτροφος), οὕτω καὶ ὡς κτήνος ἔπινεν² ὅχι βεβαίως ὕδωρ ἢ οἶνον³ κεκραμένον, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις μετὰ τὸ δεῖπνον ἐνὸς κανονικοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ «ἀνέρωτο» γάλα.

Ὅθεν ἡ λ. ἄκρητον ἐνταῦθα δὲν ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Ὅμηρου ἀπλῶς ὡς ἐν κοσμητικὸν ἐπιθέτον εἰς τὸ οὐσιαστικὸν γάλα, ἀλλὰ λίαν εὐστόχως ἐχρησιμοποιήθη, διὰ νὰ δηλωθῇ καὶ διὰ τοῦ ἐπιθέτου τούτου ἡ ἀγρία κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο ὁ τερατόμορφος καὶ ἀνθρωποφάγος Κύκλωψ.

1. Πβ. Μαυρακάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 66: «Τὸ βραδυνὸ γάλα εἶναι παχύτερον ἀπὸ τὸ γάλα ποῦ ἀρμέγεται τὸ πρωῒ.»

2. Ὁ Bérard (Introduction, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 88) γράφει σχετικῶς: «Je traduis ici par le lait non mouillé: ce sauvage qui mange comme un fauve, doit boire aussi comme une brute,...»

3. Ἀγνὸν ἐπίσης πίνει ὁ Κύκλωψ μετὰ τὸν δεῖπνόν του, τὴν ἐπομένην, καὶ τὸν οἶνον (οἶνον ἡδὺν ἀκηράσιον Ὀδ. ι 204 κ. ἐ.), τὸν ὅποιον προσέφερεν εἰς αὐτὸν ὁ Ὀδυσσεύς. Τὸ γεγονός τοῦτο δεικνύει καὶ πάλιν τὸ κτηνώδες τοῦ Κύκλωπος. Σχετικῶς γράφει ὁ Bérard (Introduction, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 90): «Les hommes civilisés ne boivent jamais leur vin pur, non mouillé, ἀκηράσιον. Ils le boivent toujours mouillé, à deux parties de vin pour trois parties d'eau. Mais ce vin extraordinaire de Maron, cette boisson de dieu, ne devient boisson d'homme,...».